

คู่มือการเพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน

สำหรับเกษตรกร ผู้เพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ และเทศบาลตำบลหาดกรวด

พัฒนา สมนิยาม 0819559185 psomniyam@hotmail.com

ความเป็นมา

การเพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน (Vermiculture) เป็นการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากไส้เดือนดิน โดยเฉพาะผลผลิตที่ได้คือปุ๋ยหมักมูลไส้เดือน (vermicomposting) เป็นการนำวัสดุกลับมาใช้ใหม่หรือเป็นการจัดการทำให้สภาพแวดล้อมในระบบนิเวศเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นเกษตรกรรมที่ยั่งยืน การใช้ไส้เดือนเป็นตัวหลักในการจัดการเศษของเสียเพื่อเปลี่ยนให้เป็นวัสดุที่มีสารอาหารพืชสูงและพร้อมที่จะเป็นประโยชน์ต่อพืช โดยใส่ลงในพื้นที่การเกษตรเพื่อเป็นการปรับปรุงโครงสร้างของดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ หรือเพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าทางการค้าเป็นวัสดุในการปลูกไม้ดอกไม้กระถางหรือเป็นวัสดุสำหรับปลูกพืชอื่น ๆ อย่างหลากหลาย

หลักการเพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน

การเลี้ยงไส้เดือนมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของผู้เลี้ยง ตั้งแต่แบบง่ายๆ ใช้วัสดุในท้องถิ่น ลงทุนน้อย ไปจนถึงการทำโรงเรือนผลิตในระดับอุตสาหกรรมที่ลงทุนสูง เช่น เลี้ยงบนพื้นดินโดยทำกองเลี้ยงให้สูงจากพื้นเล็กน้อย หรือ ขุดร่อง เป็นแปลงลงบนพื้นดินปกติ หรือ ก่ออิฐฉาบปูนเป็นบล็อกเลี้ยงก็ได้ หรือถ้าผลิตปุ๋ยขนาดใหญ่ อาจสร้างโรงเรือนถาวร มีระบบการเลี้ยงที่เป็นระบบตั้งแต่การให้อาหารไปจนถึงการเก็บปุ๋ย สำหรับ หลังคาถั่วแฉก หรือ ฝน อาจทำด้วยวัสดุต่างๆ เช่น มุงด้วยหญ้าคา ไบจาก หรือ ตาข่ายพรางแสง(ซาแรน) ไปจนถึงการใช้หลังคาที่มีโครงสร้างแข็งแรงอายุใช้งานได้นาน นอกจากนี้ยังสามารถเลี้ยงด้วยอุปกรณ์ขนาดเล็ก ในครัวเรือน ซึ่งอาจประยุกต์ใช้วัสดุที่มีอยู่ทั่วไปมาใช้ก็ได้ เช่น กะละมัง ถังพลาสติก ยางรถยนต์ วงบ่อปูนซีเมนต์ เป็นต้น

การเลี้ยงไส้เดือนแบบกองบนดินธรรมชาติ

การเลี้ยงไส้เดือนโดยทำร่องบนพื้นปูน

การเลี้ยงในกระบะอย่างง่าย

การขุดร่องลึกลงในดินบุด้วยพลาสติก

การก่ออิฐฉาบปูน ทำเป็นบล็อกเลี้ยงแบบต่างๆ

การเลี้ยงแบบเป็นกองในโรงเรือน

การเลี้ยงในบล็อกรายในโรงเรือนแบบง่ายๆ

การเลี้ยงแบบบล็อกกลางแจ้ง

การเลี้ยงในโรงเรือนแบบถาวร ขนาดกลางและขนาดใหญ่

ชุดอุปกรณ์การเลี้ยงขนาดเล็ก

การเลี้ยงในกระบะพลาสติก

การเลี้ยงในยางรถยนต์เก่า

การเลี้ยงในกะละมังพลาสติก

การเลี้ยงในวงบ่อซีเมนต์

การเลี้ยงในลิ้นชักพลาสติก

ขั้นตอนการเลี้ยงไส้เดือนโดยทั่วไป อาจปฏิบัติได้ ดังนี้

1. เลือกพื้นที่เรียบหรือไม่มีหินหรือเศษแก้วที่เป็นอันตราย นำดินร่วนฟูพื้นกว้างประมาณ 1 เมตร สูง 0.30 เมตร ความยาวขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่และปริมาณของขยะหรือของเสีย
2. ให้ความชื้นกับพื้นวัสดุให้พอชื้นไม่ต้องแฉะ
3. นำมูลวัวหรือเศษอินทรีย์วัตถุ โรยทับให้หนาประมาณ 15 เซนติเมตร แล้วรดน้ำให้ ความชื้นอีกครั้ง
4. นำไส้เดือนท้องถิ่นมาปล่อยในกอง
5. รดน้ำกองไส้เดือนทุกวัน
6. ไส้เดือนจะกินเศษอาหารและมูลวัวแล้วถ่ายมูลเป็นขุยบนกองเลี้ยง เก็บมูลทุกๆสัปดาห์แล้วนำมาตากในร่ม ไส้เดือน 1 กิโลกรัม จะผลิตขุยได้ประมาณ 10 กิโลกรัม ภายใน 45-60 วัน
7. เมื่อวัสดุเพาะเลี้ยงหมดให้นำวัสดุเพาะเลี้ยงมาใส่ใหม่เหมือนขั้นตอนแรก
8. โยกขุยไส้เดือนออกมากองข้างๆกองเดิมและเมื่อกองวัสดุเพาะเลี้ยงเดิมเริ่มแห้ง ไส้เดือนจะย้ายไปอยู่ด้านใต้ของกอง
9. เก็บส่วนบนของกอง 3 ใน 4 ส่วนของกอง แยกไส้เดือนแล้วใส่ไส้เดือนกลับไปในกองใหม่
10. ควรเปลี่ยนกองทั้งหมดภายใน 6 เดือน ทั้งนี้เมื่อกองเพาะเลี้ยงเริ่มแน่น ไส้เดือนไม่สามารถขอนไชได้
11. การเลี้ยงเพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้ทั้งปี ควรมีการสร้างกองไว้หลายๆกองและเก็บข้อมูลสลับกันไปได้ทั้งปี

สิ่งที่ควรคำนึง

1. กองเพาะเลี้ยงหรือกระบะต้องทำในที่ร่มเพื่อป้องกันแสงแดดและฝน
2. จะต้องรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ
3. ไม่ควรใช้ปุ๋ยคอกใหม่
4. มูลวัวควรตากให้แห้งและควรบดก่อนนำมาใช้
5. การใช้มูลสัตว์ชนิดอื่นๆ ควรมีการผสมกับมูลวัวก่อน
6. ไส้เดือน 1 กิโลกรัม มีจำนวนประมาณ 1,000 ตัว
7. ไส้เดือน 1 กิโลกรัมจะกินอาหารได้ 5 กิโลกรัมต่อวัน
8. ไส้เดือน 10 กิโลกรัม จะกินอาหารได้ 1 ตันต่อเดือน
9. ไส้เดือน 1,000 ตัว สามารถเลี้ยงในพื้นที่ขนาด 1 ตารางเมตร
10. ควรใช้ไส้เดือนสีเข้มที่พบบริเวณผิวหน้าดินถึงลึก 25 ซม. สำหรับเลี้ยงทำปุ๋ยมูลไส้เดือน
11. ระหว่างฝนตกให้นำมูลวัววางตามยาวของกองเพาะเลี้ยงป้องกันไส้เดือนหลบหนี

รูปแบบการเลี้ยงไส้เดือนด้วยภาชนะแบบต่างๆ (อานัฐ ตันโช, 2551)

1 การเพาะเลี้ยงในถังน้ำหรืออ่างพลาสติก

- 1.) เลือกถังน้ำหรืออ่างพลาสติก สำหรับเพาะเลี้ยงไส้เดือน ควรมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางมากกว่า 12 นิ้ว พร้อมหาอ่างสำหรับรองกันถังหรืออ่างเลี้ยง
- 2.) เจาะรูที่ก้นภาชนะเพื่อระบายน้ำมูลไส้เดือนและเจาะฝาปิดภาชนะเพื่อระบายอากาศ
- 3.) นำเศษอิฐหรือก้อนหินเล็กๆใส่ในตาข่ายในลอนมัดเป็นตุ้มแบนๆวางไว้ที่ก้นถัง เพื่อให้น้ำระบายได้สะดวกและไม่อุดรูที่ก้นภาชนะ
- 4.) ทำพื้นเลี้ยงโดยผสมดินร่วนกับมูลวัว อัตราส่วน 4:1 แล้วรดน้ำให้ความชื้น 80-90 เปอร์เซ็นต์
- 5.) นำวัสดุพื้นเลี้ยงที่ผสมแล้วใส่ลงในภาชนะให้มีความหนาจากก้นภาชนะอย่างน้อย 3 นิ้ว
- 6.) นำไส้เดือนมาปล่อยลงหนาแน่นประมาณ 1 กิโลกรัมต่อตารางเมตร (โดยพิจารณาจากปากภาชนะเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เมตร ใช้ไส้เดือน 1 กรัม)
- 7.) ใส่มูลวัวตรงกลาง 1 กอง เพื่อเป็นอาหารไส้เดือนและป้องกันไส้เดือนหนีจากสภาพแวดล้อมใหม่ที่ไม่คุ้นเคย
- 8.) นำน้ำยาล้างจานหรือสบู่มาทาที่บริเวณปากภาชนะ เพื่อป้องกันการเลื้อยหนีออกจากภาชนะเลี้ยงในระยะแรก
- 9.) ปิดฝาภาชนะเพื่อรักษาความชื้นและกันแมลง หรือสัตว์ศัตรูอื่นๆ
- 10.) นำภาชนะไปตั้งไว้บริเวณที่ร่ม ที่อากาศถ่ายเทสะดวก ไม่โดนแดดหรือฝน
- 11.) นำเศษอาหารหรือขยะอินทรีย์ให้ไส้เดือนย่อยสลาย โดยให้บางๆ ป้องกันความร้อนจากการหมักหากไส้เดือนย่อยไม่ทัน ไส้เดือนอาจหนีออกจากภาชนะได้

ขั้นตอนการเลี้ยงไส้เดือนในถังพลาสติก

1. เลือกถังน้ำพลาสติก

2. เจาะรูที่ก้นถัง

3. เจาะรูที่ฝาถัง

4. เลือกก้อนกรวด

5. ใส่ก้อนกรวดในตาข่ายไนล่อน

6. นำตาข่ายก้อนกรวดรองก้นถัง

7. ผสมดินร่วนกับมูลวัว(ชั้น 80-90 %)

8. นำดินผสมมาใส่ลงในถังเลี้ยง

9. ปล่อยไส้เดือน

10. ใส่ขยะอินทรีย์

11. เก็บถังเลี้ยงไว้ที่ร่ม

12. เติมอาหารเมื่อไส้เดือนย่อยหมด

2 การเพาะเลี้ยงในตู้ลีนชักพลาสติก

- 1.) ลีนชักพลาสติกแบบ 4 ชั้น
- 2.) เจาะรูระบายอากาศในชั้นบนสุดของลีนชัก
- 3.) เจาะรูที่ลีนชักชั้นที่ 2 3 และ 4 ยกเว้นชั้นล่างสุดไม่ต้องเจาะ เพื่อใช้สำหรับรองรับน้ำมูลไส้เดือน
- 4.) ใส่พื้นเลี้ยงลีนชักชั้นที่ 2 3 และ 4 หนาประมาณ 1 ใน 4 ของความสูงชั้นลีนชัก
- 5.) รดน้ำให้ความชื้น 80-90 เปอร์เซ็นต์
- 6.) นำไส้เดือนมาปล่อยชั้นที่ 2 3 และ 4 ชั้นละประมาณ 100 ตัว
- 7.) ทาน้ำยาล้างจานหรือสบู่บริเวณปากลีนชัก
- 8.) นำลีนชักไปไว้ในร่ม อากาศถ่ายเทสะดวก ไม่โดนแดด หรือฝน
- 9.) ดูแลเติมเศษอาหารอย่างสม่ำเสมอ แต่ไม่ควรเติมหนาเกินไปโดยสังเกตการย่อยของไส้เดือนด้วย

3 การเลี้ยงไส้เดือนในวงบ่อซีเมนต์

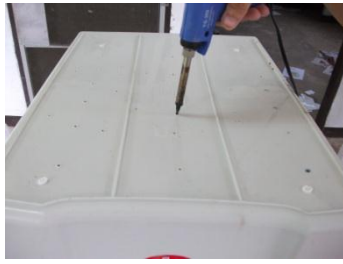
- 1.) หางวงบ่อปูนซีเมนต์ที่มีพื้นและรูระบายน้ำ
- 2.) นำวงบ่อไปไว้ในบริเวณที่ร่ม ไม่โดนแดดหรือฝน อากาศถ่ายเทสะดวก
- 3.) ล้างวงบ่อด้วยน้ำสะอาด 2-3 รอบ แล้วแช่ด้วยต้นกล้วยทิ้งไว้ 3-5 วัน เพื่อลดความเค็มของปูนซีเมนต์
- 4.) นำก้อนอิฐหรือก้อนกรวดใส่ตาข่ายไนล่อนมัดเป็นตุ้มวางไว้จุดบริเวณรูระบายน้ำด้านในวงบ่อ
- 5.) ใส่พื้นเลี้ยง (ดินร่วนผสมมูลวัวอัตรา 4 ต่อ 1) ใส่ในวงบ่อหนา 3 นิ้ว
- 6.) ใส่ไส้เดือน 100 ตัว ต่อเส้นผ่าศูนย์กลางวงบ่อซีเมนต์ 1 เมตร
- 7.) ทาสบู่หรือน้ำยาล้างจานบริเวณขอบบ่อเป็นแถบกว้าง 1-2 นิ้ว ป้องกันไส้เดือนหนี
- 8.) เติมมูลวัวและเศษขยะอินทรีย์ต่างๆ อย่าให้เกิดความร้อนจากการหมัก
- 9.) ปิดฝาบ่อด้วยวัสดุแผ่นเรียบที่หาได้ในพื้นที่ เช่น ไม้อัด พิวเจอร์บอร์ด ที่เจาะรูระบายอากาศ บริเวณฝา
- 10.) คอยสังเกตพฤติกรรมกรรมการกินอาหารของไส้เดือนและอาจเติมขยะอินทรีย์ ให้มีปริมาณเหมาะสมกับการย่อยของไส้เดือน

ขั้นตอนการเลี้ยงไส้เดือนในถังพลาสติก

1. เลือกถังพลาสติก(3-4ชั้น)

2. เจาะฝาด้านบนและกันชั้นอื่นๆ ยกเว้นชั้นล่างสุด

3. ใส่ดินผสมมูลวัวหนา 3 นิ้ว

4. ปล่อยไส้เดือน

5. ใส่ขยะอินทรีย์

6. ใส่อาหารทุกชั้นยกเว้นชั้นล่าง

7. ชั้นล่างสุดเป็นน้ำมูลไส้เดือน

8. ไส้เดือนกำลังย่อยอาหาร

9. เต็มขยะอินทรีย์เมื่อย่อยหมดแล้ว

10. เก็บน้ำมูลบรรจุขวดสำหรับใช้

11. มูลไส้เดือนบรรจุถุง

12. นำไปใช้เป็นวัสดุปลูกพืช

ขั้นตอนการเลี้ยงไส้เดือนในวงบ่อซีเมนต์

1. แช่ววงบ่อทิ้งไว้เพื่อลดความเค็มของปุ๋ยมูลสัตว์

2. ผสมดินร่วนกับมูลวัว 4:1

3. ให้ดินมีความชื้น 80-90%

4. ใส่ดินผสมลงพื้นบ่อหนาประมาณ 3 นิ้ว

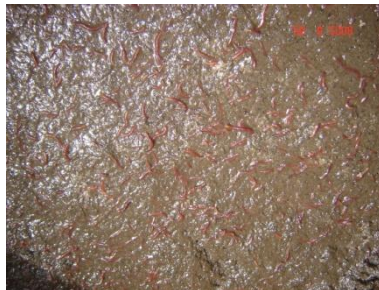
5. ปล่อยไส้เดือน

6. เติมเศษอาหารอินทรีย์

7. นำไปเก็บที่ร่มและปิดฝา

8. เมื่อไส้เดือนย่อยอาหารหมด เก็บขุยไส้เดือนไปใช้

9. นำขุยไส้เดือนไปผสมดินเพื่อปลูกพืช

การใช้ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนกับพืชชนิดต่างๆ

อัตราการใช้ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินในการปลูกพืชชนิดต่างๆ (อานัฐ ต้นโช, 2550)

ประเภทพืช	อัตราและวิธีการใช้
<p>พืชสวนประดับ</p> <p>ไม้ดอกประดับ เช่น กุหลาบ เบญจมาศ มะลิ ดาวเรือง ฝีเสื้อ ปิโกเนีย เป็นต้น</p> <p>ไม้ใบประดับ เช่น เดหลี บอนสี คล้า เฟิร์น เป็นต้น</p>	<p>กระถาง - ใส่ปุ๋ยหมักไส้เดือนดินรอบโคนต้นพืชในกระถางอัตรา 200-300 กรัม/กระถาง ทุก 7-15 วันร่วมกับน้ำมูลไส้เดือนที่เจือจาง 5 เท่า</p> <p>แปลง- ใส่ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินรอบผิวหน้าดิน หรือผสมรองก้นระหว่างเตรียมแปลง อัตรา 1.5-2 กิโลกรัม/ตารางเมตร แล้วคลุมด้วยฟางข้าว ใช้ร่วมกับน้ำหมักมูลไส้เดือนดินโดยเจือจางน้ำ 5 เท่า รด ทุก 7 วัน</p>
<p>พืชผัก เช่น ผักกาด ผักคะน้า ผักบุ้ง ผักกวางตุ้ง กะหล่ำปลี แตงกวา ถั่วฝักยาว ผักกาดหัว หอม กระเทียม มันฝรั่ง เป็นต้น</p> <p>ไม้ผล เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ ลำไย ทุเรียน ส้ม ส้มโอ องุ่น พุทรา ชมพู เป็นต้น</p>	<p>แปลง - ใส่ปุ๋ยหมักไส้เดือนดินบริเวณผิวหน้าดินหรือผสมดินระหว่างการเตรียมแปลง อัตรา 1-1.5 กิโลกรัม/ตารางเมตร แล้วคลุมด้วยฟางข้าว ใช้ร่วมกับน้ำหมักมูลไส้เดือนดินโดยเจือจางน้ำ 5 เท่า รด ทุก 7 วัน</p> <p>ขนาดทรงพุ่มต้น</p> <p>น้อยกว่า 1 เมตร - พรวนดินรอบทรงต้นแล้วใส่ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินรอบโคนต้น อัตรา 1-2 กิโลกรัม /ต้น</p> <p>ทรงพุ่ม 1-5 เมตร - พรวนดินรอบทรงพุ่มแล้วใส่ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินรอบโคนต้น อัตรา 5-15 กิโลกรัมต่อต้น</p> <p>ทรงพุ่มมากกว่า 5 เมตร - พรวนดินรอบทรงต้นแล้วใส่ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินรอบโคนต้น อัตรา 15-20 กิโลกรัม /ต้น</p> <p>ทุกอัตราส่วน ใส่ซ้ำทุก 4 เดือน หรือในช่วงสร้างตาดอก ใช้ร่วมกับน้ำหมักมูลไส้เดือนดิน โดยเจือจางน้ำ 2 เท่า รดรอบโคนต้นทุกเดือน</p>
<p>พืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง เป็นต้น</p>	<p>ใส่ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินในระหว่างไถพรวนดินอัตรา 500 กิโลกรัมต่อไร่ หรือโรยแถวปลูกในอัตราครึ่งถึง 1 กิโลกรัมต่อตารางเมตร ใส่ 1 ครั้งต่อการปลูกพืช 1 รอบ ใช้ร่วมกับน้ำหมักมูลไส้เดือน โดยเจือจางน้ำ 2 เท่า แล้ว รด 2 ครั้งต่อการปลูกพืช 1 รอบ</p>
<p>นาข้าว</p>	<p>ใส่ในนาข้าวระหว่างการเตรียมเทือกก่อนหว่านกล้า อัตรา 1 ตันต่อไร่ และใส่อีกครั้งก่อนข้าวออกดอก โดยใช้ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนครึ่งตันต่อไร่ผสมกับน้ำหมักมูลไส้เดือนเข้มข้น ครึ่งลิตร ต่อตารางเมตร</p>
<p>กล้วยไม้</p>	<p>ใช้ปุ๋ยหมักมูลไส้เดือนดินผสมกับวัสดุปลูก 1:10 ใช้ร่วมกับน้ำหมักมูลไส้เดือนดินเจือจาง 10 เท่า ฉีดพ่นทางใบ หรือกรณีกล้วยไม้ระบบรากอากาศใช้น้ำหมักมูลไส้เดือนดินเจือจาง 10 เท่า ฉีดพ่นทางใบ</p>

หมายเหตุ

พืชผักบางชนิดที่มีใบอ่อน เช่น โหระพา คื่นช่าย กะเพรา ผักกาด ผักกาดหอม เป็นต้น ควรใช้ปริมาณน้อยๆ แต่บ่อยครั้ง หากใช้มากอาจทำให้เกิดอาการ ใบไหม้ได้